

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ, СУТНОСТІ І СТРУКТУРИ ПОНЯТТЯ «МОТИВАЦІЯ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Арістова Н.О., д. пед. н., доцент,
завідувач кафедри англійської філології

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто різні підходи до розуміння змісту і сутності поняття «мотивація» в науковій літературі. У статті уточнено сутність понять «мотив», «ієрархія мотивації», «мотивація», «негативна мотивація», «позитивна мотивація», «внутрішня мотивація», «зовнішня мотивація». Теоретично обґрунтована сукупність структурних компонентів мотивації.

Ключові слова: *мотив, потреба, інтерес, мотивація, позитивна мотивація, негативна мотивація, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація.*

Рассмотрены разные подходы к пониманию содержания и сущности понятия «мотивация» в научной литературе. В статье уточнена сущность понятий «мотив», «иерархия мотивации», «мотивация», «негативная мотивация», «положительная мотивация», «внутренняя мотивация», «внешняя мотивация». Теоретически обоснована совокупность структурных компонентов мотивации.

Ключевые слова: *мотив, потребность, интерес, мотивация, положительная мотивация, негативная мотивация, внешняя мотивация, внутренняя мотивация*

Aristova N.O. PRESENT-DAY APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONTENT, ESSENCE AND STRUCTURE OF THE NOTION “MOTIVATION” IN RESEARCH LITERATURE

Different approaches to comprehension the content and core of the concept “motivation” in research literature are given. In the article the author specifies the essence of the concepts “motive”, “hierarchy of motivation”, “motivation”, “negative motivation”, “positive motivation”, “internal motivation”, “external motivation”. The body of structural components of motivation is theoretically substantiated.

Key words: *motive, need, interest, motivation, motivation, positive motivation, negative motivation, external motivation, internal motivation.*

Постановка проблеми. Успішність майбутньої професійної діяльності визначається не тільки рівнем засвоєння системи необхідних знань, умінь і навичок, а й наявністю в ціннісно-мотиваційній системі суб'єктів навчання цінностей досягнення та позитивної мотивації. Тобто успіх у професійній діяльності залежить не тільки від здібностей і професійної компетентності майбутніх фахівців, а й від мотивації, прагнення до самоствердження і бажання досягти високих результатів. Чим вищий рівень позитивної мотивації, тим більше зусиль суб'єкти навчання схильні докладати в процесі освітньої діяльності задля того, щоб досягти певного успіху в майбутньому. Мотивація у загальному розумінні є сукупністю цілей, потреб і мотивів, що стимулюють майбутніх фахівців до досягнення позитивних результатів у навчальній і подальшій професійній діяльності, а також бути ініціативними, активними й цілеспрямованими в їх досягненні. А оскільки від рівня її сформованості залежить те, наскільки майбутні фахівці готові використовувати власні здібності і здобуті знання, уміння і навички

в подальшій професійній діяльності, можна стверджувати, що мотивація має значний вплив на вибір професії, тісно пов'язана із самооцінкою та рівнем прагнень особистості майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому дослідженні теоретичним підґрунтям для розуміння змісту, сутності і структури поняття «мотивація» є наукові праці сучасних українських і зарубіжних учених, зокрема, В. Асєєва [2], В. Вілюнаса [3], П. Гальперина [4], І. Галяна [5], С. Гончаренка [6], Т. Гордєєвої [7], В. Желанової [8], С. Занюка [9], Є. Ільїна [10], Е. Ісаєва [25], Т. Камініної [11], В. Ковальова [12], Д. Кун [13], В. Леонтьєва [15], О. Леонтьєва [14], О. Малихіна [16], Л. Моїсєєвої [17], О. Новикова [18], П. Підкасистого [20], Ю. Ребрини [21], С. Рубінштейна [22–23], В. Слободчикова [25], В. Ушмарової [27].

Міждисциплінарний і дискусійний характер трактування мотивації в науковій літературі визначає мету статті, що полягає в уточненні змісту, сутності і структури поняття «мотивація» на основі теоретичного аналізу праць українських і зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські і зарубіжні вчені пропонують різні підходи до визначення сутності поняття «мотивація». Так, щодо першого з них це поняття трактують як систему, а саме:

- систему усвідомлюваних і неусвідомлювальних спонукань, що зумовлюють активність суб'єкта, визначають її спрямованість [5, с. 266];

- систему мотивів або стимулів, які спонукають людину до конкретних форм діяльності або поведінки [6, с. 217];

- систему внутрішніх факторів, які викликають і спрямовують орієнтовану на досягнення мети поведінку людини чи тварини [18];

- систему мотивів або стимулів, спонук людської поведінки та діяльності [19].

Друга група вчених розглядає мотивацію як процес або процеси:

- динамічний процес формування мотиву [10, с. 67];

- внутрішні процеси, які ініціюють, підтримують і спрямовують діяльність людини [13, с. 398];

- динамічний процес фізичного і психологічного плану, який керує поведінкою людини, визначає її спрямування, організованість, активність і стійкість, а також здатність людини діяльнісно задовольняти власні потреби [17, с. 67];

- процес, що регулює, спрямовує дію людини на досягнення визначених цільових станів і підтримує цю спрямованість; стан спрямованості особистості на визначені цілі [20, с. 84];

- динамічний процес, який стимулює і підтримує на певному рівні поведінкову активність індивіда [26];

- процес вибору між різними можливими діями, процес, що регулює, спрямовує дію на досягнення специфічних для цього мотиву цільових станів і підтримує цю спрямованість [27, с. 268].

До третьої групи входять учені, які трактують мотивацію як сукупність певних умов або чинників:

- сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини [9, с. 7];

- сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта і визначають її [25, с. 259].

Крім того, у сучасній педагогічній і психологічній літературі є інші підходи до трактування мотивації, за якими цей феномен розуміють як:

- конструкт, який використовують для пояснення причин поведінки людей (того,

чому люди поведуться певним чином, а не інакше), її спрямованості і механізмів здійснення [7];

- багаторівневе, багатокомпонентне, ієрархізоване динамічне утворення особистості, що містить систему мотивів, а також ситуативних чинників, що спонукають діяльність [8, с. 445];

- спонукання до діяльності сукупністю різних мотивів, створення конкретного стану особистості, що визначає, наскільки активно і з якою спрямованістю людина діє [21, с. 68];

- складний механізм співвідношення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки, який визначає виникнення спрямованості, а також засоби здійснення конкретних форм діяльності [11, с. 46];

- родові поняття для визначення всієї сукупності факторів, механізмів і процесів, що забезпечують виникнення на рівні психічного відображення спонук до життєво необхідних цілей, що спрямовують поведінку із задоволення потреб [3, с. 6];

- актуальна форма існування мотивів, яка детермінує реальну діяльність і поведінку індивіда [5, с. 269].

Таким чином, узагальнюючи наявні дефініційні тлумачення поняття «мотивація» в працях українських і зарубіжних науковців, можна встановити, що мотивація, яку вчені здебільшого розуміють як певну систему, утворення, процес, сукупність умов або чинників, посідає центральне місце в структурі особистості та є одним з основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил і спрямованості її діяльності та поведінки. Беручи до уваги зазначене вище, мотивацію розглядаємо як *системне утворення зовнішніх і внутрішніх мотивів, ієрархія та взаємодія яких складається під дією певних чинників* [1].

Більшість учених (О. Леонтьєв [14], С. Рубінштейн [22–23], П. Гальперін [4], Ю. Рєбрин [21]) виокремлює зовнішню і внутрішню мотивацію. Під внутрішньою мотивацією науковці розуміють те, що народжується в свідомості людини самою діяльністю, розуміння суспільної корисності в тому, що ця людина робить, задоволення від результату та процесу діяльності. У свою чергу, зовнішня мотивація включає мотиви, що виявляються за межами людини та її діяльності: побоювання, осудження, прагнення до престижу. Тобто внутрішня мотивація є джерелом розвитку людини як особистості, що стимулює прагнення людини до досконалості, а зовнішня – певний орієнтир, що спрямовує людину на досягнення її особистісних цілей.

Іншої думки дотримується В. Леонт'єв, який стверджує, що є два типи мотивації – первинна і вторинна. Первинна мотивація, з точки зору вченого, виявляється у формі потреби, інстинкту, а вторинна – у формі мотиву [15].

Найбільш точно й різнобічно, на наш погляд, визначає мотивацію В. Асеев, який стверджує, що мотивація пов'язана з емоціями людини, звідки робить висновок, що мотивація поведінки людини неможлива за межами емоційної сфери. При цьому в поняття мотивації людської поведінки науковець включає всі види спонук, зокрема, мотиви, потреби, інтереси, цілі, мотиваційні настанови тощо [2]. Варто додати, що в цьому ж дослідженні В. Асеев поділяє мотивацію на негативну й позитивну. Автор робить такі висновки, орієнтуючись на думку С. Рубінштейна про емоційні процеси, що набувають позитивного або негативного характеру залежно від того, чи перебуває дія, яку провадить індивід, та взаємодія, в яку він потрапляє, у позитивному або негативному відношенні до його потреб, інтересів, настанов [22–23].

Тієї ж думки дотримується і вчений С. Занюк, який говорить про існування позитивної та негативної мотивації, причому під негативною мотивацією він розуміє «спонукання, яке може бути зумовлено розумінням деяких незручностей, покарань, що можуть трапитись у разі невиконання діяльності. Передчуття неприємностей і покарань – ось що стимулює до активності під час дії негативної мотивації» [9, с. 132].

В. Ковальов обстоює іншу точку зору, за якою мотивація не може бути позитивною або негативною. На думку вченого, негативною або позитивною може бути поведінка або діяльність, тому вчений розглядає мотивацію як «сукупність мотивів поведінки та діяльності» [12, с. 43].

Таким чином, ураховуючи погляди О. Леонт'єва [14], С. Рубінштейна [22–23] та П. Гальперіна [4], виокремлюємо зовнішню й внутрішню мотивацію, розглядаючи під внутрішньою мотивацією те, що народжується в свідомості людини самою діяльністю, розуміння суспільної корисності в тому, що ця людина робить, задоволення від результату та процесу діяльності. Зовнішня мотивація, у свою чергу, включає мотиви, що виявляються за межами людини та її діяльності: побоювання, осудження, прагнення до престижу. Отже, можна стверджувати, що, внутрішня мотивація є джерелом розвитку людини як особистості, яке й стимулює прагнення людини до досконалості, а зовнішня лише орієнтує людину на досягнення її особистісних цілей.

Структура мотивації складається з багатьох мотивів, що утворюють певну ієрархічну структуру і взаємодію. Одні з них постають як кінцеві цілі і надають діяльності особистісного змісту, а інші мають лише тимчасове, ситуативне значення і постають як проміжні цілі діяльності. Так, І. Галян розуміє мотив як «причину, що спонукає до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб» [5, с. 266]. Науковець також зазначає, що сфера мотивації, яка включає усвідомлені та неусвідомлені мотиви, є досить гнучкою. До неусвідомлених мотивів науковець відносить стан потреби в чомусь, до сфери свідомого оформлення детермінації поведінки людини – мотиви, нахили, інтереси, цінності, цілі, спрямованість тощо [5]. Сферу мотивації, на думку вченого, «утворюють домінуючі (провідні), смислоутворювальні мотиви нижчого рівня (мотиви стимули)» [5, с. 270].

Мотив, на думку В. Желанової, є складним інтегрованим ієрархізованим утворенням особистості, що інтегрує цілі, потреби, спонукання, внутрішню позицію особистості, її «потребнісний стан», певні емоції, особистісні диспозиції, оцінювальні відношення [8, с. 445].

Ми, услід за В. Ковальовим, під мотивом розглядаємо певну властивість особистості, спонукою поведінки та діяльності, що виникає при вищій формі відображення потреби [12, с. 42].

Ієрархію мотивів С. Занюк трактує як «розташування мотивів у порядку від більш важливих до менш важливих» [9, с. 33]. Проте, незважаючи на порівняну стабільність ієрархії мотивів, вона не є абсолютно стійким психічним утворенням, оскільки спонукальна сила будь-якого мотиву може змінюватися залежно від різних соціальних і психологічних факторів [9, с. 33]. Видами мотивів, які мають найбільш практичне значення, вчений вважає мотив самоствердження, ідентифікації з іншою людиною, влади, саморозвитку, досягнення, афіліації, уникнення неприємностей і покарання, а також процесуально-змістові, просоціальні, потенційні і чинні мотиви [9, с. 21–27].

Мотив самоствердження, що, на думку науковця, є досить дієвим спонукальним фактором, пов'язаний із почуттям власної гідності, честолюбством і самолюбством. Мотив ідентифікації з іншою людиною, який полягає у прагненні бути схожим на певну авторитетну особистість, приводить до «підвищення енергетичного потенціалу індивіда за рахунок символічного «запозичення» енергії в кумира» [9, с. 22]. Мотив влади науковець розуміє як «прагнення суб'єкта впливати на людей, праг-

нення зайняти «керівну позицію» у групі (колективі), намагання керувати людьми, визначати і регламентувати їхню діяльність» [9, с. 23]. Крім того, С. Занюк стверджує, що, незважаючи на те, що мотив влади спонукає людей долати значні труднощі в діяльності і докладати значних зусиль у роботі, люди, в яких влада посідає провідне місце в ієрархії мотивації, схильні працювати «не задля саморозвитку або задоволення своїх пізнавальних потреб, а задля здобуття впливу на людей або колектив» [9, с. 23]. Прагнення людини досягти високих результатів і майстерності в діяльності вчений визначає як мотив досягнення [9, с. 25]. Оскільки мотивація досягнення виявляється у виборі складних завдань і спробі їх виконати, серед факторів, які визначають рівень мотивації досягнення в кожній конкретній діяльності, вчений виділяє такі: значущість досягнення успіху, надія на успіх і суб'єктивна ймовірність досягнення успіху [9, с. 26]. Мотив афіліації С. Занюк розглядає як прагнення особистості до встановлення або підтримання стосунків з іншими людьми, прагнення до контакту і спілкування з ними [9, с. 28]. Спонування до активності змістом і процесом діяльності, а не зовнішніми чинниками (людину приваблює ця діяльність сама по собі, подобається її виконувати, виявляти інтелектуальну або фізичну активність, цікавить зміст того, що вона робить), і є процесуально-змістовими мотивами. Саме вони мають безпосереднє відношення до змісту і процесу діяльності. Виявом процесуально-змістової мотивації є пізнавальна, ігрова й естетична мотивація. Просоціальними мотивами учений вважає такі, що пов'язані з усвідомленням суспільного значення діяльності, з почуттям обов'язку, відповідальності перед певною особою, групою або суспільством. До мотивів уникнення неприємностей і покарання вчений відносить спонування, викликані усвідомленням можливих неприємностей, незручностей, покарань, що можуть мати місце в разі невиконання діяльності. Услід за О. Леонтьєвим, С. Занюк стверджує, що мотиви, яким належить провідне місце, постійно актуалізуються, діють і справляють істотний мотиваційний вплив на діяльність людини, є чинними мотивами. А потенційними мотивами є такі, які чинять незначний вплив на активність людини і часто взагалі не проявляються [9, с. 34].

Д. Кун поділяє іншу точку зору, за якою мотиви поділяються на три групи, а саме: первинні, стимулювальні і вторинні. Первинні мотиви ґрунтуються на біологічних потребах, які необхідно задовольнити задля подальшого виживання, і є вроджени-

ми. До стимулювальних мотивів науковець відносить потреби до стимуляції й інформації. Вторинні мотиви вчений розглядає як набуті потреби, зокрема афіліації [13, с. 399].

Найвідомішою є класифікація мотивів, запропонована В. Ковальовим [12]. За цією класифікацією існує кілька груп мотивів, зокрема мотиви, пов'язані з найважливішими потребами особистості за критерієм їх змісту, джерелом їх виникнення, видами діяльності людини (мотиви суспільно-політичної, професійної та навчально-пізнавальної діяльності), часом виявлення (постійні, довгострокові, тимчасово-діючі мотиви), силою виявлення (сильні, помірні й слабкі), мірою стійкості (сильностійкі, середньостійкі та слабкостійкі), виявленням у поведінці.

Висновки. Незважаючи на те, що в наукових працях українських і зарубіжних учених можна знайти численні трактування сутності поняття «мотивація», загальноприйнятого формулювання зазначеного феномена дотепер не виявлено (В. Асєєв [2], В. Вілюнас [3], П. Гальперин [4], І. Гальян [5], С. Гончаренко [6], Т. Гордєєва [7], В. Желанова [8], С. Занюк [9], Є. Ільїн [10], Е. Ісаєв [25], Т. Каминіна [11], В. Ковальов [12], Д. Кун [13], В. Леонтьєв [15], О. Леонтьєв [14], О. Малихін [16], Л. Моїсєєва [17], О. Новиков [18], П. Підкасистий [20], Ю. Ребрин [21], С. Рубінштейн [22–23], В. Слободчиков [25], В. Ушмарова [27]). Ми, узагальнюючи наявні дефініційні тлумачення поняття «мотивація», розглядаємо його як *системне утворення зовнішніх і внутрішніх мотивів, ієрархія та взаємодія яких складається під дією певних чинників*. Структура мотивації складається з багатьох мотивів, що утворюють певну ієрархічну структуру і взаємодію. Під мотивом розглядаємо певну властивість особистості, спонукою поведінки та діяльності, що виникає при вищій формі відображення потреб [12, с. 42], а під ієрархію мотивів – «розташування мотивів у порядку від більш важливих до менш важливих» [9, с. 33].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів : [монографія] / Н.О. Арістова. – Київ : Інтерсервіс, 2015. – 240 с.
2. Асєєв В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асєєв. – Москва: «Мысль», 1976. – 158 с.
3. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Вилюнас. – Москва, 1990. – 285 с.

4. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. – Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1976. – 150 с.
5. Галян І.М. Психодіагностика [навч. посіб.] / І.М. Галян. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : Академвидав, 2011. – 464 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Гордеева Т.О. Мотивация достижения: теории, исследования, проблемы / Т.О. Гордеева [Электронная версия]. – Режим доступа : https://scholar.google.com.ua/scholar?start=40&q=%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F&hl=ru&as_sdt=0,5.
8. Желанова В.В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія [монографія] / В.В. Желанова; Держ. закл. «Луган. нац. Ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 482 с.
9. Занюк С.С. Психологія мотивації: [Навч. посібник] / С.С. Занюк. – Київ: Либідь 2002. – 304 с.
10. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 512 с.
11. Камынина Т.П. Роль познавательного интереса в повышении мотивации к изучению иностранного языка у студентов неязыкового вуза / Татьяна Петровна Камынина // Пути повышения мотивации к изучению иностранного языка в неязыковом вузе. – Оренбург, 2017. – 102 с.
12. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев; отв. ред. А.А. Бодалев. – Москва: Наука, 1988. – 191 с.
13. Кун Д. Основы психологии: Большая энциклопедия психологии. Все тайны поведения человека / Д. Кун. – Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 720 с.: ил.
14. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 495 с.
15. Леонтьев В.Г. Условия формирования профессиональной направленности молодежи / В.Г. Леонтьев–Новосибирск, 1982. – 120 с.
16. Малихін О.В. Мотиваційно-цільовий компонент самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу / О.В. Малихін // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 28–30.
17. Моисеева Л.В. Об особенностях преподавания французского языка как второго иностранного языка / Л.В. Моисеева // Пути повышения мотивации к изучению иностранного языка в неязыковом вузе. – Оренбург, 2017. – 102 с.
18. Новиков А.М. Методология: словарь системы основных понятий / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – Москва: Либроком, 2013. – 208 с.
19. Педагогическая энциклопедия: в 4-х томах / гл. ред И.А. Каиров. – Москва: «Советская энциклопедия», 1965. – Т. 2. – 912 с.
20. Психология и педагогика: учебник для вузов / под ред. П.И. Пидкасистого. – Москва: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 714 с.
21. Ребрин Ю.И. Управление качеством: [Учебное пособие] / Ю.И. Ребрин. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. – 174 с.
22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.
23. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн; ред. Е.В. Шорохов. – 2-е изд. – Москва: Педагогика, 1976. – 416 с.
24. Сердюк Л.З. Діагностика спрямованості мотивації учіння студентів у ВНЗ / Л.З. Сердюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – 2014. – Вип. 2.12(103). – С. 163–168.
25. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Учебное пособие для вузов / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев.– Москва: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
26. Солійчук І.І. Мотиваційний компонент готовності практичного психолога до міжособистісної консультативної взаємодії / І.І. Солійчук [Електронна версія]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_AND_2014/Psihologia/3_174497.doc.htm.
27. Ушмарова В.В. Формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти [монографія] / В.В. Ушмарова. – Харків : Видавець Рожко С.Г., 2016. – 400 с.